

ΧΑΡΑ ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΛΑ
Ο «ΕΚΤΟΠΙΟΣ» ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Τα πρόσωπα που, στην αττική τραγωδία, αποκαλούνται ξένοι, εμφανίζονται με ποικίλες ιδιότητες. Υπάρχουν, πρώτα-πρώτα, οι αλλοδαποί ικέτες, που καταφεύγουν σε φιλική χώρα για να ζητήσουν προστασία ή πολιτική βοήθεια. Στις *Ικέτιδες* του Αισχύλου, ο Δαναός και οι πενήντα Αιγύπτειες κόρες προσφεύγουν στο Άργος. Στις *Ικέτιδες* του Ευριπίδη, οι Αργαίεες γυναίκες των νεκρών πολεμιστών φτάνουν στην Αθήνα. Στους *Ηρακλείδες*, τα παιδιά του Ηρακλή μαζί με τον συγγενή τους Ιόλαο βρίσκουν καταφύγιο επίσης στην Αθήνα.

Αρκετοί από τους ξένους της τραγωδίας είναι αγγελιαφόροι από άλλη πόλη, ή απεσταλμένοι με διπλωματική αποστολή. Σ' αυτήν την κατηγορία εντάσσονται ο Αιγύπτιος κήρυκας στις *Ικέτιδες* του Αισχύλου και ο Θηβαίος άγγελος στο ομότιπλο δράμα του Ευριπίδη, ο κήρυκας στους *Ηρακλείδες*, ο Κορίνθιος υπηρέτης που καταφτάνει με ειδήσεις στη Θήβα του *Οιδίποδα τυράννου*¹.

Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε μερικούς ταξιδιώτες που φιλοξενούνται προσωρινά σε φιλική χώρα (όπως ο Ηρακλής στον οίκο του Άδημου της Φθίας, στην *Αλκηστή*), αλλά και ταξιδιώτες που απλώς διασχίζουν μια ξένη πόλη (όπως ο Αιγέας που απλώς κάνει ένα απλό, «επεισοδιώδες» πέραςμα από την Κόρινθο, στη *Μήδεια*).

Αλλά υπάρχει και η Ιφιγένεια που, στην Ταυρίδα, είναι ξένη και το αισθάνεται, αφού διαφοροποιείται από τους αυτόχθονες², καθώς και ο Ορέστης, διπλά ξένος και χαμένος κυριολεκτικά σε μια χώρα, της οποίας τους νόμους και τις ξενικές συνήθειες αγνοεί (στην *Ιφιγένεια εν Ταύροις*).

Τέλος, ξένος είναι ο οποιοσδήποτε άγνωστος³. Ξένος αποκαλείται στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* και ο Αθηναίος πληροφοροδότης των δύο εξόριστων Θηβαίων που έχουν φτάσει στην πόλη, κι εδώ η προσφώνηση αυτή δηλώνει απλώς τον άγνωστο για τον Οιδίποδα⁴ και απρόσποπο πολίτη της Αθήνας, του οποίου ο ρόλος –έτσι κι αλλιώς– είναι δραματουργικά αχρωμάτιστος.

Η λέξη «ξένος» μεταδίδει, λοιπόν, ποικίλα εναλλακτικά σημαίνόμενα που αφορούν μια ανθρώπινη κατάσταση ή και ιδιότητα, η οποία, ωστόσο, συνδέεται με κάποια εμπειρία απόσπασης: από τον οίκο, το άστυ, και, κατ' επέκταση, από το οικείο, το συνηθισμένο, το βιούμενο καθημερινά. Ο ξένος, κατά κανόνα, βρίσκεται εκτός της κοινότητας στην οποία ανήκει οργανικά. Και αυτή η κατάστασή του επιβαρύνεται άλλοτε από την απώλεια των πολιτικών του δικαιωμάτων, άλλοτε από μια ανασφάλεια για τη ζωή του, άλλοτε από μια επικίνδυνη άγνοια κάποιων στοιχείων που αφορούν την αλλαγή του βιοματικού πεδίου του.

Πριν φτάσουμε στον δικό μας ξένο, τον Οιδίποδα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τη μόρρα του ξένου, ως πρόσωπο αποστερημένου από την οικεία του, χωρική και κοινωνική πραγματικότητα, την έχουν ήδη υποστεί, ή φοβούνται ότι θα την υποστούν, αρκετά από τα πρόσωπα των δύο σοφόκλειων τραγωδιών με θέμα τον Οιδίποδα. Οι μορφές της αποξένωσης είναι πολλές, όπως και τα αίτια της.

Ο υπηρέτης του Λαίου, και μοναδικός αυτόπτης μάρτυρας της δολοφονίας του, μετά την άφιξη του Οιδίποδα στην πόλη, έχει αποσυρθεί εκούσια εκτός των τειχών της Θήβας, έγινε κυριολεκτικά άφαντος (*άποπτος άστεως*)⁵, όπως χαρακτηριστικά αποκαλύπτει η Ιοκάστη.

¹ Βλ. *Οιδίπους τυράννος*, 931 (ὄ ξέν'... –προσφώνηση της Ιοκάστης προς τον Κορίνθιο κήρυκα).

² Βλ. *Ιφιγένεια η εν Ταύροις*, 218-20.

³ Βλ. *Οιδίπους τυράννος*, 813.

⁴ *Οιδίπους επί Κολωνώ*, 13, 33.

⁵ *Οιδίπους τυράννος*, 762.

Αργότερα, ο Πολυνείκης, ο δεύτερος κατά συνθήκη «ξένος» του οίκου των Λαβδακιδών, έχει εκπατρισθεί εξ αιτίας του φιλόδοξου αδελφού του, ο οποίος, όπως μαθαίνουμε από την Ισμήνη στον Κολωνό, «τον αποστειρεί από τον θρόνο και τον έχει εκδιώξει από την πατρίδα»⁶. Αργότερα, ο Πολυνείκης θα τρέξει πίσω από τον τυφλό πατέρα του για να τον εξευμενίσει και να του ζητήσει να σβήσει την καταστροφική οργή του (*βαρείαν μῆνιν*)⁷ εναντίον του, βοηθώντας τον έτσι να νικήσει τον Ετεοκλή. Το επιχειρημά του για να τον πείσει είναι η κοινή τους μοίρα⁸ του φυγάδα: «Πτωχοὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ξένοι, ξένος δὲ σὺ»⁹.

Ο Θησέας, με τη σειρά του, που υποδέχεται τον Οιδίποδα στον Κολωνό, θυμίζει στον ικέτη του, προφανώς για να τον παρηγορήσει για την εξορία του, ότι κι ο ίδιος ανατράφηκε και εκπλήρωσε επικίνδυνα έργα μακριά απ' την πατρίδα του¹⁰ (υπονοώντας την ανατροπή του από τον προπάππο του Πιθέα, στην Τροιζήνα, καθώς και τους άθλους του στην Κρήτη και αλλού).

Από την άλλη πλευρά, σε δυνητικό επίπεδο, ο Κρέων, αντιμετωπίζοντας τις άδικες υποψίες του Οιδίποδα σε βάρος του, ανησυχεί μήπως η βασιλική οργή τον διώξει από την πατρίδα του¹¹. Ο Οιδίπους (στον *Οιδίποδα τύραννο*) ανησυχεί για την κοινωνική αποξένωση των θυγατέρων του μετά την αποκάλυψη της μαρής πράξης του¹². Και, όταν ο Οιδίποδας πορεύεται προς το τέλος του, η Αντιγόνη αντιμετωπίζει με τρόμο την άρριξη και στερημένη ζωή που θα ζήσει μαζί με την αδελφή της (*άλωμναι*)¹³, μετά το θάνατο του πατέρα τους, μολονότι η ίδια έχει ήδη δοκιμάσει την εξορία ακολουθώντας τον Οιδίποδα μέχρι την Αθήνα (*πλανωμένη, ἄλωμένη*)¹⁴.

Πάνω απ' όλα αυτά τα πρόσωπα δεσπόζει, βέβαια, ο Οιδίπους, με τις δύο πατρίδες και τους διπλούς γονείς και τις διπλές συγγένειες αίματος, που είναι κι ο ίδιος «διπλός», όπως τον χαρακτηρίζει ο Vernant¹⁵, και που δύναμει ακριβώς αυτού του ολέθριου διπλασιασμού, εξασφαλίζει εν αγνοία του την οδυνηρότατη μοίρα του ξένου από κάθε άποψη¹⁶. Ο Charles Segal ανάγει αυτή τη γνωσιακή ασάφεια της καταγωγής στο πρόβλημα της ταυτότητας, πράγμα που, κατ' αρχήν, είναι ορθό, όπως και η επισήμανση ότι σε καμμία άλλη τραγωδία δεν ενδιαφέρεται η παρούσα δράση τόσο πολύ για την αναδόμηση παρελθόντων γεγονότων όσο στον *Οιδίποδα τύραννο*¹⁷.

⁶ *Οιδίπους επί Κολωνώ*, 375-6 («τὸν πρόσθε γεννηθέντα Πολυνείκη θρόνον ἀποστειροῖσσι κάξελήκαεν πάτρας»), 378 (*φυγάς*), 1292 (*γῆς ἐκ πατρώας ἐξελλήλαμαι φυγάς*), 1296 (*γῆς ἐξέωσεν*), 1330 (*ὄς μ' ἐξέωσεν κάπευλῆσεν πάτρας*).

⁷ *Αντ.*, 1328.

⁸ *Αντ.*, 1337 (*τὸν αὐτὸν δαίμον' ἐξειληγότες*).

⁹ *Αντ.*, 1335.

¹⁰ *Αντ.*, 562-4 (*ὄς οἶδα καὶ τὸς ὡς ἐπαυδέθην ξένος καὶ ἐπὶ ξένης ἦβλησα κινδυνεύματα*).

¹¹ *Οιδίπους τύραννος*, 622 (*Τί δήτα χρῆζεις; ἢ μὲ γῆς ἔξω βαλεῖν*).

¹² *Αντ.*, 1489 (*ποίας γὰρ ἀσάν ἦσεν εἰς ὀμίλιας*).

¹³ *Οιδίπους επί Κολωνώ*, 1685-8.

¹⁴ *Αντ.*, 347, 349.

¹⁵ Ζαν-Πιερ Βερνάν - Πιέρ Βιντάλ-Νακέ: *Μῦθος και τραγωδία στην αρχαία Ελλάδα*, Κέδρος, Αθήνα, 1974, μτφρ. Στέλλα Γεωργιάδη, σσ. 128-9 (Στο δοκίμιό του με τον τίτλο «Ο Οιδίποδας χωρίς σύμπλεγμα», ο Βερνάν γράφει: «Ο Οιδίποδας είναι «διπλός», όπως και τα λό-

για του χρησμού: είναι ο «σωπής» βασιλιάς, που τον ικετεύει, στην αρχή του έργου, ένας ολόκληρος λαός σαν να στρεφόταν σ' έναν θεό που κρατά στα χέρια του τις τύχες της πόλης του. Αλλά είναι επίσης η αποτόπωση μίαισμα, βδελυρό τέρας, που συγκλονώνει πάνω του όλα τα κακά, όλα την ιερουργία του κόσμου, και που πρέπει να διωχτεί όπως ένας *φαρμακός*, ένας αποδιοπομπαίος τράγος, για να καθαρωθεί η πόλη και να σωθεί»).

¹⁶ Τον φόβο της εξορίας, τον διατυπώνει έμμεσα στα μέλη του Χορού και ο Οιδίπους, πριν αιώμη γίνει η ατιμωφραγή του απελευτητή (βλ. *Οιδ. Τύραννος*, 659, 670).

¹⁷ Charles Segal: *Sophocles' Tragic World*, Harvard University Press, Cambridge-London, 1995, σσ. 138 («Η ιστορία του Οιδίποδα είναι ο αρχαιολογικός μύθος της προσωπικής ταυτότητας στον δυτικό πολιτισμό. Είναι ο κατ' εξοχήν μύθος της αυτογνωσίας, της ανθρώπινης δύναμης και της ανθρώπινης αδυναμίας, των δυνάμεων που καθορίζουν την ταχαιότητα της γέννησης, την οποία ούτε μπορούμε να μεταβάλουμε ούτε να την αποφύγουμε») και 145.

Η διαδικασία της αποξένωσης του Οιδίποδα ξεκινάει πολύ πριν από τη δυσωϊώνη γέννησή του και τεματίζεται με τον θαυμαστό τρόπο του θανάτου του. Αυτή τη διαδρομή θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τώρα, αποτυπώνοντας ένα-ένα τα βήματα του ήρωα.

1. Ο Απόλλωνας προειδοποιεί τον βασιλιά των Θηβών Λαίο πως, αν αποκτήσει διάδοχο, θα σκοτωθεί απ' αυτόν. Ο χρησιμός εγκαινιάζει θεωρητικά και λεκτικά την πρώτη ρήξη ανάμεσα σ' ένα παιδί που δεν έχει καν συλληφθεί και στον βασιλικό οίκο. Ο Οιδίπους, πριν ακόμη να υπάρξει, προκαθορίζεται ως εχθρός, δηλαδή αποξενώνεται από το αγαθό βίωμα της προσδοκίας ενός τέκνου.
2. Το βρέφος γεννιέται και οι γονείς του αποφασίζουν την έκθεσή του στο βουνό. Η πρώτη τραυματική εμπειρία του Οιδίποδα είναι αυτή η απόσπασή του από τον γενέθλιο τόπο του και το άμεσο περιβάλλον του. Μετά την έξοδό του από τη μητέρα, του έχουν ετοιμάσει την έξοδο από τον οίκο κι από το άστυ. Το πόσο βίαιη είναι αυτή η απόρριψη, το μαρτυρεί το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί η Ιοκάστη, όταν εκθέτει την πράξη του Λαίου: «τον έρριξε σε χέρια άλλων, πάνω σε δύσβατο βουνό»¹⁸.
3. Στην πρώτη νεότητά του, και ενώ θεωρείται ο νόμιμος διάδοχος του θρόνου του Πολύβου, στην Κόρινθο, ο Οιδίπους χαρακτηρίζεται «πλαστός»¹⁹, νόθος γιος του πατέρα του, από κάποιον συνομηλικό του σύντροφο στο κρασί. Αμέσως, απομακρύνεται από τη χώρα που τον έθρεψε και τον ανέθρεψε, επιχειρώντας ένα λαθραίο ταξίδι στους Δελφούς για να μάθει την αλήθεια.
4. Στο μαντείο, ο Απόλλωνας υποδέχεται τον νεανία με τον γνωστό φοβερό χρησμό και τον αποπειράει περιφρονητικά ως *άτιμον*²⁰. Η άδοξη και εσπευσμένη φυγή από τον ιερό τόπο δεν θα σημαίνει και την επιστροφή του Οιδίποδα στην Κόρινθο, αλλά την περαιτέρω περιπλάνησή του²¹. Ο ταξιδιώτης γίνεται *απόπολις*²², αυτοεξόριστος, αποφεύγοντας τους γονείς του και τη χώρα του²³.
5. Στο μοιραίο τρίστητο, καθώς ο χρησιμός είναι πάντοτε αναπόφευκτος²⁴, ο Οιδίπους σκοτώνει εν αγνοία του τον φυσικό πατέρα του ως *ξένος*²⁵.
6. Βρίσκοντας τη λύση του αινίγματος της Σφίγγας, ο Οιδίπους διαφοροποιείται ως προσωπότητα (όπως και κάποιοι άλλοι ήρωες του Σοφοκλή, για άλλους λόγους²⁶) από όλους τους θνητούς, ακόμη κι από τον μάντη της Θήβας. Γίνεται μοναδικός, άρα ξεχωριστός, ξένος προς τους ανθρώπους που απλώς διαθέτουν κοινό νου.
7. Το έπαθλο του Οιδίποδα για τη σωτηρία της Θήβας από τη Σφίγγα είναι το βασιλικό σκήπτρο και η βασιλική κλίνη της χήρας άνασσης: ένας *ύμναιος άνομος*, δηλαδή αφιλόξενος, όπως θα πει ο Τειρεσίας²⁷. Ο ήρωας μπαίνει και στέφεται βασιλιάς στη γενετειρά του, αλλά ως αλλοδαπός πρόσφατα πολιτογραφηθείς (*ύστερος άστος*)²⁸, φαινομενικά έπιλος

¹⁸ Οιδίπους τύραννος, 719 (έριμψεν άλλων χειράν εις άβρατον όρος).

¹⁹ Αυτ., 780.

²⁰ Αυτ., 787-9 (άτιμον έξεπεμψεν).

²¹ Αυτ., 796 (έφεργον).

²² Αυτ., 1000.

²³ Αυτ., 823-5, 948 και 997-8.

²⁴ Πβ. René Schaefer: *Le héros, le sage et l'événement*, Aubier/Montaigne, Paris, 1964, σ. 43 («Ο χρησιμός ήταν αναπόφευκτος ως προς τα συμπεράσματά του, αφού έπρεπε να εκπληρωθεί. Δεν ήταν, όμως, αναγκαίος, με την έννοια που ένας σύγχρονος αποδίδει στη λέξη αυ-

τή, όταν αποφαινείται ότι μια μεταλλική ράβδος διαστέλλεται αναγκαστικά υπό την επίδραση της θερμοκρασίας, διότι το μέταλλο δεν θα μπορούσε να ξεφύγει ούτε να θελήσει να ξεφύγει από το πεπωμένο του. Ο Οιδίπους, αντίθετα, δεν έχει παρά μόνο μια σκέψη: να ξεφύγει από το δικό του πεπωμένο»).

²⁵ Οιδίπους τύραννος, 813.

²⁶ Πβ. T.B.L. Webster: *Εισαγωγή στον Σοφοκλή*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1996, μτφρ. Ιωάννης Αχ. Μπάριμπα, σ. 182.

²⁷ Οιδίπους τύραννος, 422-3.

²⁸ Αυτ., 222.

- (ξένος λόγω μέτοικος) που, όπως δηλώνει ο Τειρεσίας, μόνον αργότερα θα αποδειχθεί πως είναι αυτόχθων (έγγενής) Θηβαίος²⁹.
8. Όταν ο Οιδίπους πληροφορείται ότι κάποιος κάποτε είχε σκοτώσει τον προηγούμενο βασιλιά της πόλης, δηλώνει ξένος, δηλαδή άσχετος και ανίδεος τόσο ως προς την αποκάλυψη εκείνου του εγκλήματος, όσο και προς την πράξη καθαντή³⁰. Ο γιος του Λαίου, ο μέτοικος, είναι γνωσιακά αποξενωμένος από το σύνολο των πολιτών-υπηκόων του. Η Romilly μιλάει εδώ για «έλλειψη διορατικότητας» του ήρωα³¹.
 9. Η ανακάλυψη του διπλού εγκλήματός του απομονώνει τον Οιδίποδα, αυτή τη φορά ηθικά. Η αισχύνη τον κάνει να αποξενωθεί αισθητηριακά από τα οικεία του πρόσωπα και πράγματα, δηλαδή να ξερούξει τους οφθαλμούς του: «Τα μάτια τα δικά μου, λοιπόν, ποτέ δεν θα ξαναπικρύνουν ούτε την πόλη, ούτε τα τείχη, ούτε τα ιερά αγάλματα των θεών, από τα οποία εγώ αποστέρησα τον εαυτό μου». Αυτός ο οπτικός αποκλεισμός από εικόνες αγαπημένες (αποκλεισμός μέσω της αυτοτύφλωσης) σηματοδοτεί και το πρώτο βήμα της φυσικής αποξένωσης από την πόλη και τον οικο των Θηβών.
 10. Όταν όλα πλέον έχουν συντελεσθεί (αυτοκτονία της Ιοκάστης, αυτομορία του βασιλιά), ο Οιδίπους βιώνει γι' άλλη μια φορά την αποξένωση, καθώς αποσπάται από τα ίδια του τα παιδιά³², μετά από απόφαση του Κρέοντα.
 11. Το άμεσο αίτημά του, μετά την αυτοτύφλωσή του, είναι να ξαναγίνει ξένος προς την πόλη του, ζητώντας από τον Κρέοντα και από τον Χορό να τον εξορίσουν όσο γίνεται γρηγορώτερα («ἀπάγετ' ἐκτόπιον»)³³, μακριά από τον οικο του (ἄποικον)³⁴, να τον πετάξουν έξω απ' τη γη του, ώστε να μην του απευθύνει κανείς το λόγο³⁵, ή να τον ρίξουν στη θάλασσα³⁶. Η ντροπή του Οιδίποδα για την πράξη του είναι αυτή που του προκαλεί την επιθυμία για απομάκρυνση από τους οικείους του και για αυτοεξορία (ὡς ἐκ χθονός ῥίψαν ἑαυτόν)³⁷. Εύχεται μπροστά στον Κρέοντα να μην του ξαναδοθεί ποτέ, όσο ζει, το πατρῶον ἄστυ ως τόπος κατοικίας³⁸.
 12. Η εξορία του Οιδίποδα, που ο Σοφοκλής τονίζει με σκληρές και πλούσιες γλωσσικές πινελιές³⁹, αποφασίζεται για θρησκευτικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους. Αλλά αποδεικνύεται ότι οι δύο γιοί του Οιδίποδα χτίζουν κι αυτοί εκουσία έναν τοίχο αποξένωσης για τον πατέρα τους, αφού συναίνουν ή και συμβάλλουν δυναμικά στην εκτόπισή του από τη χώρα του. Ο ίδιος ο Οιδίποδας, λίγο πριν απ' τον θάνατό του, βρίσκει μια καλή ευκαι-

²⁹ *Αυτ.*, 452-3.

³⁰ *Αυτ.*, 219-20 ('Αγὼ ξένος μὲν τοῦ λόγου τοῦδ' ἔξεραῶ, ξένος δὲ τοῦ πραχθέντος).

³¹ Βλ. Jacqueline de Romilly: *Η εξέλιξη του πάθους από τον Αισχύλο στον Ευριπίδη*, Το Άστυ, Αθήνα, 2000, μτφρ. Μπάμπη Αθανασίου & Κατερίνα Μηλιαρέση, σ. 125 ("... η έλλειψη διορατικότητας των πρωταγωνιστών τους εμποδίζει γενικά να προβλέψουν μια καταστροφή, που τα πάντα στη δράση την προετοιμαζαν και την προανήγγελλαν. Οι άνθρωποι πλανώνται με τους χρημούς και δεν μπορούν να τους κατανοήσουν. Αλλά οι χρημοί έχουν κάποιο νόημα. Ομοίως πλανώνται τα άτομα ως προς το αναμενόμενο, ενώ αυτό καθαυτό είναι σαφές. Και ο Σοφοκλής εννοεί να πληροφορεί τους θεατές από την αρχή").

³² *Οιδίπους τύραννος*, 1521.

³³ *Αυτ.*, 1340.

³⁴ *Αυτ.*, 1518.

³⁵ *Αυτ.*, 1436-7.

³⁶ *Αυτ.*, 1411-2.

³⁷ *Αυτ.*, 1290

³⁸ *Αυτ.*, 1449-50.

³⁹ *Οιδίπους επί Κολωνώ*, 428-30 («ἀτίμως πατρίδος ἔξω-θοίμενον», «ἀνάστατος ἐπέμφθη», «κάζεκηρύχτην φηγάς»), 440-1 (πόλις βία ἦλανε μ' ἐκ γῆς χρόνιον), 444 (φηγάς σφιν ἔξω πτωχός ἠλόμην ἄει), 646 (τῶν ἔμ' ἐκβεβληκότων), 770 (τότ' ἔξεώθεις κάζεβαλλες), 1256-7 (ὄν ξένης ἐπὶ χθονός [...] ἐφηγόρηκ' ἐνάθ' ἐκβεβλημένον), 1363-4 (σύ μ' ἔξέωσας, ἐκ σθεν δ' ἀλώμενος ἄλλους ἔπαιτό τὸν καθ' ἡμέραν βίον).

ρία να καταγγείλει αυτή την απάνθρωπη σκληρότητά τους⁴⁰, υπογραμμίζοντας τη διάρρηξη των δεσμών του αίματος⁴¹. Ο γέροντας αισθάνεται γι' ακόμη μια φορά ξένος, και μάλιστα ως προς τα ίδια του τα τέκνα.

13. Διωγμένος από τη Θήβα και ξεκινώντας για την Αθήνα, ο *όδοιπορών*⁴² Οιδίπους γίνεται και πάλι ένας ταξιδιώτης, που προκαλεί οίκτο και, συνάμα, δέος για τα δεινά του, τα οποία συνδέονται πάντα με μια φυγή από το οικείο, που γίνεται χαοτικά ανοίκειο. Στον Κολωνό, φτάνει κιόλας σφραγισμένος με όλα τα στερητικά της πατρίδας σημάδια: *ξένος, πάμορος ξένος* (πανδυστυχής), *ξένος επί ξένης, κακούμενος ξένος⁴³, πλανήτης⁴⁴, πλάνοσ⁴⁵, ἀλήτης⁴⁶, φυγάς⁴⁷, ἀπόπολις⁴⁸, ἄπολις⁴⁹, ἔρημος⁵⁰, οὐδ' ἔγχωρος⁵¹*, ο τυφλός βασιλιάς ακολουθεί τον χρησμό του Απόλλωνα, που του υπόσχεται μία *τερμίαν χώραν*, στην οποία θα εγκατασταθεί και θα βρει τη θαλπωρή της φιλοξενίας (*ξενόσασιν*)⁵².
14. Ωστόσο, μόλις φτάνει ο γέροντας στην Αθήνα, κινδυνεύει και πάλι από διωγμό. Οι ντόπιοι φοβούνται πως νεοφερμένοι που φέρουν πάνω τους το μίasma και προσπαθούν να τους διώξουν με ψυχρά λόγια. Οι ικέτες βομβαρδίζονται με λέξεις όπως «βγείτε έξω απ' αυτήν την χώρα», «φύγετε μακριά», «έξω απ' τον τόπο μας» (*ἔκτοπος*), «βγες έξω απ' το καταφύγιο της γης μου»⁵³. Ο ξένος, εδώ, δεν έχει χάσει απλώς την πατρίδα του, αλλά κινδυνεύει να χάσει και τα δικαιώματα του ξένου ικέτη. Ευτυχώς, ο Θησεύς φτάνει *ἐγκαιρα* κοντά του.
15. Όταν πια η διαδικασία της ασυλίας έχει ξεκινήσει, με τον διάλογο Θησεύα/Οιδίποδα, φτάνει εσπευσμένα στην Αθήνα ο Κρέων για να ανακαλέσει τον εξόριστο εξ ονόματος της χώρας του. Για μια στιγμή, ο θεατής υποθέτει ότι ο Οιδίπους θα πάψει να είναι *-ή*, έστω, να θεωρείται- πλέον ένας «ξένος», αφού σύμπταντες οι πολίτες της Θήβας τον ικετεύουν να επιστρέψει στην πόλη του και στο σπίτι του. Τα πράγματα, όμως, δεν είναι ακριβώς έτσι. Η Ισμήνη, που προηγήθηκε του Κρέοντα, έχει ήδη πληροφορήσει τον πατέρα της σχετικά με τον νέο χρησμό και την πραγματική πρόθεση των Θηβαίων. Εν όψει της πολιορκίας που ετοιμάζει ο εξόριστος Πολυνείκης, και για να σωθεί η πόλη από την καταστροφή, πρέπει ο Οιδίπους να επιστρέψει στην πατρίδα του και να ταφεί εκεί. Το αίτημα του επαναπατρισμού του Οιδίποδα, λοιπόν, δεν προκύπτει από μια ανθρωπιστική μεταστροφή της κοινής γνώμης ή της βασιλικής βούλησης, αλλά από τα θέσφατα. Και υπάρχει και κάτι άλλο, οδυνηρότερο: οι Θηβαίοι δεν σκοπεύουν να επανενσωματώσουν τον πρώην βασιλιά τους στην πόλη, αλλά να τον εγκαταστήσουν έξω από τα τείχη της, κοντά τους μιν, για να τον έχουν στη διάθεσή τους, αλλά με τον όρο να μην εισέρχεται εντός των τειχών⁵⁴. Ο Οιδίπους συνεπιδιώκει επί αυτής η επιθυμητή από όλους επιστροφή στα πάτρια εδάφη δεν θα είναι παρά ακόμη μία αιτιμωτική περιθωριοποίηση και ένας πολιτικός παραπλιμοσός⁵⁵. Κατηγορεί ευθέως τον Κρέοντα ότι σκοπεύει να τον «οϊκίσει πάραυλον»⁵⁶, δηλα-

⁴⁰ *Aut.*, 428-30, 441-4, 599-600.

⁴¹ *Aut.*, 427 (*τόν φύσαντ' ἐμέ*), 442-3 (*οί τοῦ πατρὸς τῷ πατρὶ δυνάμενοι τὸ δρᾶν οἶκ ἠθέλησαν*), 599-600 (*γῆς ἐμῆς ἀπηλάθην πρὸς τὸν ἑμαυτοῦ σπερμάτων*), 1356-7 (*τόν αὐτὸς αἰποῦ πατέρα τόνδ' ἀπῆλασας κἄθηρας ἄποιν*).

⁴² *Aut.*, 99.

⁴³ *Aut.*, 75, 161, 184, 261, 565, 745.

⁴⁴ *Aut.*, 3, 124.

⁴⁵ *Aut.*, 1114.

⁴⁶ *Aut.*, 50, 165-6 (*πολὺνοχθ' ἀλάτα*), 746, 949, 1096.

⁴⁷ *Aut.*, 430, 444.

⁴⁸ *Aut.*, 208.

⁴⁹ *Aut.*, 1357.

⁵⁰ *Aut.*, 1114.

⁵¹ *Aut.*, 125.

⁵² *Aut.*, 89-90.

⁵³ *Aut.*, 226 (*ἔξω πόρωσ βαινετε χώρας*) και 233-4 (*ἔκτοπος αἰθῆς ἄφορος ἀμᾶς χθόνος ἐκθορε*).

⁵⁴ *Aut.*, 399-400 (*ὡς σ' ἄρχι γῆς στήσοισι Καδμείας, ὅπως κρατῶσι μὲν σου, γῆς δὲ μὴ μβαίνεις δραν*).

⁵⁵ *Aut.*, 404-5.

⁵⁶ *Aut.*, 785.

- δή να τον κάνει απλώς γείτονά του, κι όχι να τον αποκαταστήσει ως γνήσιο πολίτη της χώρας. Η πρόσκληση του Κρέοντα, όχι μόνο δεν εγκαθιστά μια γέφυρα ανάμεσα στον Οιδίποδα και τη χώρα του, αλλά αποξενώνει οριστικά τον Οιδίποδα απ' αυτήν.
16. Όταν ο Πολυνείκης ζητάει υστερόβουλα την ευχή του πατέρα του πριν να επιτεθεί κατά της πόλης του, ο πλάνης γέροντας αποφασίζει να καταλύσει τους δεσμούς αίματος που τον δένουν με τον γιό του, δίνοντάς του μια κατάρα: να μη νικήσει ποτέ τη Θήβα, ούτε και να επιστρέψει ποτέ στο Άργος⁵⁷. Η κατάρα, διπλή και καιρία, τον καταδικάζει να γίνει ξένος τόσο για τη γενετείρά του, όσο και για τη συμβατική πατρίδα του. Σε λίγο, πράγματι, ο Πολυνείκης θα καταστεί ο απόλυτος «ξένος» κάθε γης, αφού θα περάσει στο βασίλειο του Αδη. Η αρά διακόπτει τον δεσμό του αίματος. Τώρα πια, ο Οιδίπους φαίνεται να έχει αποδεδειχθεί, δηλαδή αποξενωθεί, από όλες εκείνες τις εγκόσμιες σχέσεις που τον προσέδεναν σε μια ζοφερή πραγματικότητα.
17. Ο Οιδίπους ετοιμάζεται να πεθάνει. Γι' ακόμη μια φορά, γίνεται ένας ξένος, αυτή τη φορά για τους πολλούς, καθώς αποσπάται από τα πλήθη και αποχωρεί συνοδευόμενος μόνον από τον βασιλιά και τις κόρες του, οι οποίες τον πλένουν, και τον ντύνουν με το κατάλληλο ένδυμα. Η σκηνή είναι ιδιωτική, και ολοφάνερα δεν αρμόζει να την αντικρύσουν τα μάτια του όχλου.
18. Ακόμη και στους εκλεκτούς που θα τον ακολουθήσουν, ο Οιδίπους δίνει διαταγή να μην τον εγγίζουν, μέχρι να βρει μόνος του, χωρίς καθοδηγητή (*ἄβηκτος ἡγήτηρος*)⁵⁸, τον τόπο όπου πρέπει να πεθάνει: «χωρείτε, και μη ψάυετε»⁵⁹. Θα έλεγε κανείς ότι το σώμα του χρειάζεται να αποσπασθεί σταδιακά ακόμη κι από τα πιο ευσεβή και πνευματικά αγγίγματα των ανθρώπων που τον αγαπούν και προστατεύουν τις τελευταίες του στιγμές.
19. Ο Οιδίπους αποχωρίζεται από τις κόρες του, μόλις αρχίσουν να ακούγονται τα θεϊκά μηνύματα του Χθονίου Διός. Τις απομακρύνει βίαια, για να μην ακούσουν και δουν λόγια και πράγματα απαγορευμένα γι' αυτές⁶⁰. Οι τελευταίες στιγμές του ανήκουν σ' ένα μυστηριακό τελετουργικό, που τον αποξενώνει αναγκαστικά από τα μόνα προσφιλή του συγγενικά πρόσωπα. Γι' αυτήν την απομόνωση θρηγεί λίγο αργότερα η Αντιγόνη: «έτσι έρημος μού πέθανες»⁶¹.
20. Ο Θησέας θα είναι ο μόνος που παρακολουθεί το τέλος του εξαγνισμένου πλέον Οιδίποδα, και που καλείται να μάθει «τὰ δρώμενα»⁶² και, ίσως, κάποια τρομακτικά φαινόμενα «που δεν αντέχει να τα δει ανθρώπου μάτι»⁶³. Αλλά κι αυτός θα σταθεί σε κάποια απόσταση από τον τόπο του θαυμαστού θανάτου που φαίνεται σαν εξαφάνιση και συνάμα σαν θέωση⁶⁴. Η Ιομήνη δίνει το στίγμα της ύστατης αποξένωσης του πατέρα της, όταν λέει ανάμεσα στους λυγμούς της ότι εκείνος «πέθανε αποχωρισμένος από τους πάντες, χωρίς να ταφεί»⁶⁵.
- Η Αντιγόνη τονίζει δύο φορές το γεγονός ότι ο Οιδίπους πέθανε στον ξένον τόπο που είχε διαλέξει για να πεθάνει⁶⁶. Αλλά ποιος, τελικά, υπήρξε οικείος τόπος γι' αυτόν τον ακούραστο κνηγό της αλήθειας; Η Θήβα που τον γέννησε και τον απέρριψε ως επικίνδυνο νεογνό; Η Κόρινθος που τον αναδέχθηκε ως αξιολύπητο βρέφος; Η Θήβα που τον υποδέχθηκε

⁵⁷ *Aut.*, 1385-7.

⁵⁸ *Aut.*, 1521 και 1588 (*ἄφηγητος οὐδενός φίλων*).

⁵⁹ *Aut.*, 1544.

⁶⁰ *Aut.*, 1640-3.

⁶¹ *Aut.*, 1714.

⁶² *Aut.*, 1644.

⁶³ *Aut.*, 1650-2.

⁶⁴ Πβ. R.P. Winnington-Ingram: *Sophocles: An Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, σ. 325 («...[το ἔργο] παίρνει τον Οιδίποδα, που ίσως έχει ήδη γίνει ο πιο φημισμένος από τους ἥρωες [του Σοφοκλή], και τον κάνει θεό»).

⁶⁵ *Οιδίπους επί Κολωνῶν*, 1732.

⁶⁶ *Aut.*, 1705-6 και 1713-4.

ως σωτήρα της και που τον βούλιαξε αθέλητα σε μια μιαρή ζωή; Ή μήπως η Αθήνα που φρόντισε για τον όσιο θάνατό του; Και ποια είναι τα οικεία του πρόσωπα; Εκείνα που έχουν δεσμούς αίματος και συγγενείας μαζί του; Όλοι οι συγγενείς του; Κάποιοι μόνον από τους συγγενείς του; Και ο Θησέας είναι απλώς ξένος, φίλος ή μήπως και πνευματικός συγγενής του;

Ο Οιδίπους, που πλανήθηκε οικτρά και με τις δύο έννοιες της λέξης, έζησε την γεωγραφική, κοινωνική, πολιτική, συναισθηματική, ηθική και γνωσιακή αποξένωση. Έζησε όλη τη γκάμμα της στέρησης: από το βιολογικό επίπεδο μέχρι το υπαρξιακό. Γερασμένος πια, όχι από φυσικό γήρας, αλλά από ένα βαρύ φορτίο εμπειριών, περνάει από την κατάσταση του ξένου μέσα στην πατρίδα του στην κατάσταση του ξένου που προστατεύεται σε ξένη γη. Ως ιερός φιλοξενούμενος, για πρώτη, ίσως, φορά, νοιώθει ότι ανήκει άφοβα σε κάποιον τόπο. Αν η ζωή του υπήρξε ένα παιχνίδι του θεού, που ο ίδιος θέλησε να ααυρώσει και, ανατόφενκα, έχασε, ο θάνατός του σχεδιάζεται από τον ίδιον και γίνεται θεμέλιο «εντοπιότητας» στην Αθήνα του πιστού φίλου Θησέα. Αυτή την έσχατη φορά, οι θεοί, όπως ακούμε, του στέλνουν απευδή και σαφή σημάδια για το δρόμο του⁶⁷. Ο θάνατος γίνεται για τον Οιδίποδα μια ειρηνική πατρίδα.

⁶⁷ *Αυτ.*, 1511-2.